

II.2.4. Paisatge

L'estudi del paisatge en un territori és una disciplina que pot ser abordada des de múltiples perspectives i tècniques. Per aquest apartat realitzarem només una descripció qualitativa del paisatge de l'àmbit d'estudi –obviant tota mena de tècniques quantitatives- entesa com la interpretació subjectiva de la visió que un observador té del territori, però plantejada des del punt de vista de les definicions i prescripcions del Conveni Europeu del Paisatge. Aquest Conveni, provinent d'un acord del Consell d'Europa (2001), ha estat signat però encara no ratificat per l'Estat Espanyol, però sí ha estat aprovat pel Parlament de Catalunya (Resolució 364/VI) i és la base de les polítiques paisatgístiques que s'estan realitzant en l'àmbit dels Plans Territorials Parcials, i també és base de la Llei de Paisatge que el govern de la Generalitat de Catalunya ha aprovat el propassat any 2005 (Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge).

Segons el Conveni Europeu del Paisatge tenim les següents definicions:

-Paisatge fa referència a una "àrea", tal com la percebi la gent (pobles locals o visitants), el caràcter de la qual és el resultat de l'acció i la interacció de factors naturals i/o humans. Aquesta definició reflecteix la idea de que els paisatges evolucionen al llarg del temps, qüestió que és bàsica per treballar en territoris com Banyeres del Penedès on la influència antròpica és ja ben marcada i palesa en el territori.

-Protecció del paisatge fa referència a accions orientades a conservar i mantenir els trets significatius i característics d'un paisatge, justificades pel valor patrimonial derivat de la seva configuració natural i/o de l'activitat humana. Aquesta protecció ha de ser activa i implicar mesures de manteniment per tal de preservar els trets significatius d'un paisatge.

*Article 5.d Totes les parts assumeixen integrar el paisatge en les seves **polítiques de planificació regional i urbanística** i en les seves polítiques culturals, ambientals, agrícoles, socials i econòmiques, així com en qualsevol altre polítiques amb un possible impacte directe o indirecte sobre el paisatge*

Article 6.c. Les parts es comprometen a:

I. Identificar els paisatges propis existents a tot el territori

II. Analitzar les seves característiques i les forces i pressions que els transformen

III. Prendre nota dels canvis

IV. Avaluar els paisatges identificats així, tenint presents els valors particulars que els atribueixen les parts interessades i la població afectada

Article 6.d Marca objectius de qualitat del paisatge

Conceptes previs

El tractament del paisatge en qualsevol municipi del Camp de Tarragona, i especialment en indrets tan afectats per tots els processos de metropolització – pas d'infraestructures de comunicació i transport de tot tipus, expansió urbanística - com és el cas de Banyeres del Penedès, ha de tenir en compte el concepte de periurbanitat. A continuació el definim i entrem a valorar-lo.

El paisatge periurbà

Per poder començar a abordar el coneixement del paisatge periurbà, no només de Banyeres del Penedès, sinó de qualsevol altra ciutat o territori, hem d'aportar una sèrie d'idees, sinó clares, al menys clarificadores, del que signifiquen els termes "paisatge" i "periurbà".

Començarem per aquest segon, **periurbà**. La seva etimologia és clara; el prefix *peri* significa al voltant, que rodeja. Per tant, periurbà significa "al voltant de la ciutat". El concepte, però, no és tan ampli; sol estar empleat en termes geogràfics, de planificació territorial, per descriure aquelles àrees, sovint marginalitzades i fortament influenciades per la dinàmica i processos urbans, que se situen físicament fora dels complexos urbanitzats, rodejant les ciutats, o de manera intersticial entre nuclis urbans, i que contempnen zones agrícoles, naturals i seminaturals, abocadors, infraestructures, erms i altres espais lliures.

Paisatge és el típic concepte del qual hom en té una idea, un pensament, però que és molt difícil de definir amb paraules concises. Per nosaltres, serà suficient explicar el paisatge com aquella visió personal d'un territori, a partir d'uns estímuls visuals construïts des d'uns elements objectius físics (geografia, climatologia, vegetació i fauna) i humans (edificacions, agricultura, modelatge històric del territori) i a partir de la interpretació subjectiva que dels mateixos en fa el subjecte. És un concepte integrador, doncs hi relaciona tots els factors que actuen sobre el territori. Tot i que la visió física d'un territori és pràcticament idèntica per a tots els éssers humans, la immediata interpretació de la visió, que resultarà en una atracció o no, en un interès o desinterès, és diferent per tots. És una visió, a més, dinàmica, tal com marca el Conveni Europeu del Paisatge.

El paisatge periurbà està lligat moltes vegades al concepte de **zona verda**, tot i que aquest últim té generalment connotacions molt més urbanes, doncs les zones verdes solen situar-s'hi a l'interior de l'espai urbanitzat. Existeixen, però, certes interseccions, i per tant volem també apuntar una definició de zona verda: "totes aquelles zones fonamentalment revestides de

vegetació, espontània o introduïda artificialment per l'home, que responen, de forma prioritària, a una necessitat vital per la salut i l'equilibri físic i psíquic dels habitants dels nuclis urbans” (Alonso González , 1982)²⁴.

El paisatge periurbà està emmarcat en unes zones geogràfiques de molta i variada complexitat. Carceller²⁵ explica que “és potser en els espais periurbans on les distorsions ambientals dels models urbans es fan paleses d'una forma més freqüent i aguda. Tot i que aquestes perifèries poden tenir característiques molt diferents i no són rares les zones amb una qualitat ambiental remarcable, en general, la proliferació de funcions urbanes sobre els relictos dels teixits rurals preexistents converteix l'espai en una suma inconnexa de fragments heterogenis i desestructurats. Al denominat *gravitational pull* (confluència intensiva d'atracció d'aquestes) que repercuteix directament en la transformació i la fragmentació de les àrees perifèriques, s'hi afegixen efectes centrífugs com els usos i les activitats rebutjades dels perímetres urbans, freqüentment d'una marginalitat accentuada, i la contaminació de les aigües i dels sòls”. En aquest sentit, Alonso González²⁶ afegeix que “la ciutat provoca, inevitablement, en una banda d'alguns quilòmetres, un metamorfisme, un canvi espacial, periurbà, que es caracteritza per una decadència agrícola accelerada, un augment de l'erosió, una pèrdua de fertilitat dels sòls, una disminució de la inversió i un augment de la descapitalització agrícola. Factors causals d'això són la pol·lució de l'aire i aigua, el trepig de la utilització con a zones d'esbarjo d'àrees properes a la ciutat, però no menys important és la creació d'expectatives especulatives que indueixen a l'agricultor a “deixar malbaratar” un sòl que, una vegada improductiu, és més fàcil reconvertir en sòl edificable d'un benefici immediat superior. Aquesta evolució és irreversible. El sòl urbanitzat ja mai tornarà a ser rural o agrícola productiu”.

En tots els comentaris sobre les àrees i els paisatges periurbans, hi surt remarcant el concepte de **biodiversitat**, encaixat de manera genèrica dins de la **natura urbana**. Existeix unanimitat sobre la importància d'introduir la natura, o de revaloritzar-la, en els entorns urbans i periurbans.

Mudrak²⁷ afirma “La presència de la Natura en àrees urbanes pot no ser un caprici, sinó que és probable que sigui una necessitat bàsica pels ciutadans. Aquesta és una necessitat que és fàcilment passada per alt en la planificació urbana”. Salom (1986) segueix en la mateixa línia “el

²⁴ GONZÁLEZ, A. (1982). Importancia de las Zonas Verdes. Seminario sobre zonas verdes municipales. Madrid

²⁵ CARCELLER, X. (1995). Els espais naturals periurbans en el marc d'un urbanisme sostenible. A: *II Simposium sobre espais naturals en àrees metropolitanals i periurbanes*; Ponències i comunicacions. Barcelona, 25-27.10.95

²⁶ GONZÁLEZ, A. (1982). *Op. Cit.*

²⁷ MUDRAK, L.Y. (1983). Urban resident's landscape preferences: a method for their assessment. A: *Urban ecology*, 7, 2, pp-91-124

verd urbà ha de ser una esperança per a dissenyar ciutats aptes per als éssers humans, ja que ha de considerar-se com un dret dels ciutadans”.

González Bernáldez²⁸, parlant de la natura urbana i periurbana, afirma “Els anàlisis més superficials posen de manifest la importància, fins i tot econòmica, dels recursos estètics, emocionals i sentimentals lligats a certs entorns, així com l'estimació i el caràcter de patrimoni inalienable que una gran majoria del públic els atorga”.

De fet, les àrees naturals periurbanes solen ser poc espectaculars des del punt de vista de les belleses naturals que contenen però, en canvi, sovint són molt representatives com a contenidors d'ecosistemes que tenen encara un bon estat de salut. A més, solen ser indrets relativament fàcils de monitoritzar per estudiar la resposta dels ecosistemes davant de pertorbacions molt properes.

Potser un del conjunt de definicions més interessants sobre paisatges periurbans les realitza Joan Nogué²⁹, l'actual director de l'Observatori del Paisatge de Catalunya:

“A l'actualitat, l'estructura i morfologia del paisatge es caracteritza per una alta fragmentació i límits imprecisos. El mapa d'usos del sòl típic del paisatge tradicional s'ha transformat radicalment i ha derivat cap a una gran dispersió d'usos i de cobertes del sòl. L'antiga delimitació zonal s'ha desdibuixat i ha perdut llegibilitat, s'ha fracturat la seva compacitat i ha acabat per imposar-se un paisatge molt més complex i, fins a cert punt, discordant. Els marges, les fronteres entre diferents unitats de paisatge que abans podien cartografiar-se amb precisió quasi milimètrica, s'han difuminat i eixamplat de tal manera que avui ocupen centenars d'hectàrees, generant uns paisatges híbrids, mestissos, de transició sense solució de continuïtat entre els paisatges més pròpiament urbans i els rurals.

Tot això és degut a l'emergència de nous espais urbans com a resultat d'intenses dinàmiques de metropolització i urbanització difusa i dispersa pel conjunt del territori, provocades, a la vegada, per factors tals com, entre d'altres, l'explosió del terciari, la revolució tecnològica, el preu del sòl, el *boom* immobiliari i fins i tot una certa crisi de l'espai públic i d'alguns elements propis de la ciutat tradicional. Assistim, en efecte, a una excepcional explosió urbana que ha dispersat en un extens territori assentaments de població, activitats econòmiques i serveis de tot tipus que precisen, a més, de les corresponents vies de comunicació que els entrellacen.

²⁸ GONZÁLEZ BERNÁLDEZ, A. (1985). Invitación a la ecología humana. La adaptación afectiva al entorno. Tecnos SA, Madrid

²⁹ NOGUÉ, Joan (2004). Paisajes híbridos. A la Vanguardia, Suplement Cultures (29-12-2004)

No és fàcil llegir aquests nous paisatges, al menys amb la facilitat amb la que vàrem aprendre a llegir i interpretar, des de la semiologia urbana, el paisatge urbà compacte. (...) són paisatges de molta més difícil legibilitat davant dels quals el ciutadà normal experimenta una certa sensació de desconcert, fins i tot d'angoixa, perquè té davant seu una estructura territorial i paisatgística que no reconeix i la lògica discursiva del qual no arriba a comprendre, el que és normal perquè, o bé es tracta de territoris sense discurs i de paisatges sense imaginari, o bé de nous territoris i de nous paisatges que podrien tenir, efectivament, els seus corresponents discursos i imaginaris, si algú s'hagués preocupat de desxifrar el seu llenguatge i escriure la seva gramàtica, el que poques vegades s'ha fet"

Beneficis d'un paisatge de qualitat

Les àrees urbanes i periurbanes tenen efectes secundaris que afecten adversament el medi, el comportament i benestar social i el comportament o benestar de l'individu. Entre aquests efectes, podem esmentar els que es viuen quotidianament a les zones urbanes, com les altes temperatures (i la manca d'ombra per passejar) i la contaminació, especialment a l'estiu, el soroll no controlat ni desitjat (tant de la congestió com dels veïns), viure i treballar en un espai apinyat i sempre amb abundància de tràfic motoritzat, i l'alteració del paisatge. Cal tenir en compte que, avui dia, les molèsties causades per la quotidianitat urbana estan ja més relacionades amb un estat de salut deficient (per la seva alta freqüència i periodicitat) que no pas pels motius més convencionals, com la pèrdua del lloc de treball o la mort d'una persona estimada³⁰.

Davant l'evidència d'aquests perniciosos efectes, molts autors destaquen la necessitat de garantir "entorns restitutius" o restauradors. És a dir, entorns que promoguin la recuperació de l'estrès quotidià i que mitiguin els efectes perjudicials. Entre aquests entorns, destaquen les zones verdes.

Els efectes positius del paisatge natural (o agrari), fins i tot aquell inserit a la trama urbana en forma de zones verdes, estan demostrats àmpliament per la Societat Americana de Psicologia, i milloren la salut de l'individu i la comunitat, i també l'activitat econòmica³¹, en el sentit de:

- crear sentiments de relaxació i benestar
- dotar de privacitat i sensació de recolliment

³⁰ GALINDO, M.P. El efecto de la naturaleza. A: *SALUD entre todos*, hivern 2000. 83: 12-13. Colegio Oficial de Psicólogos

³¹ font: www.ceducapr.com

- augmentar el valor de la propietat residencial i industrial, ja que els espais industrials i d'oficina immediats a zones verdes tenen una major demanda i es lloguen o es venen per un major valor, condicionant també així la tipologia social del barri
- beneficis sobre la salut, la satisfacció laboral i l'aprenentatge.

Fins i tot aquells paisatges més urbans – entesos com sistemes oberts en el que dominen els elements antròpics sobre els abiòtics i biòtics, i les energies antròpiques sobre les naturals, té una influència decisiva en la salut de la població urbana. Pel geògraf Vidal de la Blache, “*la natura prepara el lloc i l'home l'organitza de tal manera que satisfaci les seves necessitats o desigs*”. Així, a finals del segle XVIII sorgeix a Europa l'higienisme com una corrent de pensament que es desenvolupa, especialment al segle XIX, quan els metges higienistes denuncien la manca de salubritat de les ciutats industrials i consideren la importància destacada de l'entorn ambiental i el medi social en el desenvolupament de les malalties. La planificació urbana actualment considera no únicament les necessitats vitals sinó també les socials i culturals dels habitants de les ciutats proposant aquells equipaments socials, culturals i recreatius que mantinguin en un grau suficientment elevat la salut física i mental de la població, donat que “la salut és un estat de complet benestar físic, mental i social, i no només l'absència de malaltia i patiment”, segons la definició de la OMS proposada ja en la seva carta fundacional el 1948. Al segle XXI, gran part de la població europea sembla que ha assolit un cert nivell de vida en el que les necessitats bàsiques estan cobertes, però es detecten a la societat cada vegada més problemes d'índole psicosocial (estrès, depressió, crisi de pànic, etc.). Segons l'Agència Europea per a la Seguretat i la Salut al Treball, més de 40 milions d'uropeus pateixen d'estrès. Actualment, es consideren indicadors *soft* de salut una sèrie de variables qualitatives com l'índex de nutrició, el nivell d'ocupació o l'estrès³². L'estrès és un terme recentment acceptat per definir una agressió del medi, sigui física o psicològica, i que té una resposta natural de l'ésser viu que el fa reaccionar davant aquesta agressió (atacar o fugir), s'està convertint a l'actualitat en un problema de salut a causa de la constància i repetició de les situacions d'estrès, considerant-se l'estrès com una malaltia que pot presentar manifestacions psicosomàtiques. Des de la perspectiva de la ciutat com paisatge urbà que funciona com un sistema en el qual diversos elements i energies estan interrelacionats es poden definir determinats paràmetres que poden ajudar a precisar l'efecte que pot tenir el paisatge urbà sobre l'estrès³³. Aquests paràmetres estan relacionats amb la percepció d'unes necessitats primàries d'índole biològica i que fan referència a necessitats territorials bàsiques (panoramicitat, naturalitat), a la necessitat de desplaçaments per la supervivència

³² MARTÍ TUSQUETS, José Luis (1999). El descubrimiento científico de la salud. Barcelona: Anthropos Editorial

³³ BOVET, M.T. i PARCO, C. (2003) Paisaje urbano y salud. Propuesta de parámetros que inciden en el estrés, aplicados a la población de Montcada i Reixac. A: *Ponències IV Congrés de Ciència del Paisatge*. Castelló d'Empúries.

(fragmentabilitat, assolibilitat), a l'agressió dels sentits que no requereixen d'un contacte físic sinó d'un medi per funcionar (contaminació acústica, visual i olfactiva) i a la percepció de pertinença a un grup (identificabilitat).

Instrumentes de definició i catalogació del paisatge

Finalment comentarem que en virtut de la Llei 8/2005, de 8 de juny, de protecció, gestió i ordenació del paisatge s'haurà d'establir, per part de les administracions competents, els catàlegs de paisatge i les directrius del paisatge com a instruments per a la protecció, gestió i ordenació. En el moment de realitzar aquest informe ambiental encara no hi ha informació al respecte en el nostre context d'estudi més enllà d'una versió prèvia del Catàleg de Paisatge acompanyant al Pla Territorial Parcial del Camp de Tarragona que es comenta posteriorment.

Cal citar, no obstant, que a la veïna comarca de l'Alt Penedès, que comparteix, especialment en la seva part de plana, uns trets paisatgístics molt similars als de l'àrea d'estudi del present informe ambiental, s'ha desenvolupat una Carta del Paisatge, auspiciada pel Consell Comarcal, diversos ajuntaments i entitats privades com *Terra Vitium* (associació de promotors). Aquesta carta, basada en un Catàleg del Paisatge previ, té implicacions sobre l'urbanisme dels diversos municipis, ja que proposa un ampli llistat de criteris paisatgístics i de bones pràctiques. Es tracta d'un document de referència que, amb els lògics ajustaments, pot servir per centrar les mesures i consideracions de caire paisatgístic a realitzar en aquest treball.

Definició del paisatge de Banyeres del Penedès: punts d'observació, unitats del paisatge i alteracions i impactes

En relació amb tot el que hem citat anteriorment, la percepció del paisatge de Banyeres del Penedès, com la de qualsevol altre territori, dependrà dels següents paràmetres:

- Punts d'observació possibles
- Unitats de paisatge
- Alteracions i impactes

Punts d'observació

En principi, qualsevol indret del territori és pot considerar un punt d'observació del paisatge. El que descriurem aquí, però, com a punts d'observació són aquells des dels quals es pot tenir una visió d'una part important del municipi o del territori en el qual s'insereix, i des del qual pot,

per tant, interpretar aquest territori. Diversos treballs donen pauta per l'elecció de punts d'observació³⁴.

Criteris visuals: on es té en compte la visibilitat de la zona d'estudi des de cada punt potencial d'observació, per la qual cosa s'utilitza la conca visual de cada punt d'observació, amb l'objecte de conèixer quant es veu i des de quina distància.

Criteris de sensibilitat visual. Amb independència de les àrees vistes i de la seva qualificació, s'ha de tenir en compte a l'observador³⁵. Per exemple, un impacte serà més greu quan més possibles observadors el puguin apreciar. Els criteris de sensibilitat visual són la susceptibilitat visual i l'accessibilitat. La susceptibilitat visual considera el número d'observadors i la seva actitud enfront del paisatge. A més, un paisatge és més sensible si és molt accessible i té un alt nivell de freqüentació. Per això, en el càlcul de l'accessibilitat es té en compte la proximitat de nuclis urbans o carreteres, que tindran major o menor importància segons la seva categoria o nivell de trànsit.

Aquests criteris es poden quantificar i, mitjançant models matemàtics i de matrius, escollir els punts d'observació adequat. En aquest estudi, però, aquesta elecció la farem des d'un punt de vista purament qualitatiu i intuïtiu, basant-se, però, en la valoració subjectiva, per part dels autors, dels criteris anteriorment expressats.

Així, els punts d'observació poden ser interns o externs al municipi. Per poder observar el paisatge de Banyeres del Penedès, destacarem els següents punts:

³⁴ GONZÁLEZ, R. (2003). La elección de puntos de observación del territorio como clave para un adecuado análisis de la intervención en el paisaje. a: *Ponències IV Congrés de Ciència del Paisatge*. Castelló d'Empúries.

³⁵ GONZÁLEZ ALONSO, S.; AGUILÓ, M.; RAMOS, A. (1983). Directrices y técnicas para la estimación de impactos. Trabajos de la Cátedra de Planificación. Madrid: E.T.S.I. de Montes, Universidad Politécnica de Madrid, 225 pp

- L'autopista Ap-7.

Aquesta important via de comunicació, per la que transiten diàriament fins a 50.000 vehicles, s'ha de considerar un punt d'observació precisament per la seva gran freqüentació. Tanmateix, la gran velocitat dels vehicles que hi passen així com la situació lleugerament deprimida de l'autopista en alguns trams limita la percepció del paisatge del municipi a una successió d'espais de vinya i mosaics amb urbanitzacions, entre els que destaca, com a punt de referència important, el turó al capdamunt de la vila on s'assenta les restes de la torre medieval.

Foto nº21. L'autopista Ap-7 és un punt d'observació dinàmic molt important del municipi

- El turó de la Torre de Banyeres

Es tracta d'un mirador amb possibilitats de tenir vistes en tots els punts cardinals, però no simultàniament en els 360º, ja que els pins que hi ha al turó tallen algunes de les vistes. De totes maneres, és un punt òptim per observar l'estructura geogràfica de la plana penedesenca, rodejada per muntanyes tant en l'espai litoral com al pre-litoral i surcada de torrents i amb turons forestats, i també la seva dimensió agrària i la important densitat de masos i pobles rurals, a més de la seva important humanització, com a nus d'infraestructures viàries i pel creixement d'urbanitzacions i polígons industrials.

Cap a l'oest, en primer terme es veuen l'arbreda de l'àrea de lleure de Banyeres i camps de vinya i cereals fins a la urbanització Boscos del Priorat i la urbanització Sant Miquel. Tanmateix, una mica més lluny s'observa prou bé l'Heretat Savartès i la urbanització el Priorat de Banyeres. Al fons, tenim els turons del nord del municipi del Vendrell, amb les seves urbanitzacions, i els turons d'Albinyana, amb vistes del poble i l'ermita de Sant Antoni. Tanmateix, una petita finestra entre el Vendrell i els turons dels Colls, límit amb Santa Oliva, permet albirar el mar per damunt de Coma-ruga

Cap al sud, la vista està bastant dificultada per la torre de Cal Bofill i els pins, però es té una interessant visió de tota la carena de muntanyes costaneres des dels turons de Calafell fins a les muntanyes del Foix. En segon terme, d'est a oest, observarem el nucli de l'Arboç, i les diverses pedreres existents a les muntanyes properes. També la vidrera i els polígons industrials fins a Bellvei del Penedès, amb el camp de golf a la muntanya. Si ens fixem, veurem també el castell de Castellet.

Cap a l'est, tenim una important visió de la plana del Penedès. En primer terme tenim una successió de vinyes, cereals i boscos testimoni, interromputs per l'autopista i l'àrea de servei del Penedès. Al fons, podem observar Vilafranca, amb les muntanyes d'Olèrdola a prop. Més lluny, les estribacions nord del Garraf.

Cap al nord, tenim una completa perspectiva de la serra del Montmell amb les seves carenes i punts geogràfics més importants, des del castell de Castellví de la Marca fins el castell de Marmellar. En un espai intermig, d'oest a est, veiem els pobles de la Bisbal del Penedès, Llorenç del Penedès, la urbanització el Papagai, Sant Jaume dels Domenys i Lletger.

Foto nº22. Torre de Banyeres

- Pas sobre l'autopista amb vista cap a la casa Murada

El pas per sobre l'autopista que es dirigeix cap a la Casa Murada permet obtenir una vista interessant d'aquesta zona occidental del terme de Banyeres, en especial tots els camps existents a la vora de la Casa Murada, bonic exemple de mas fortificat tradicional, rodejat de vinyes i elements propis de la cultura de la pedra seca i a la vora del torrent de l'Albornar. Al seu costat est, però, interromp el paisatge la urbanització del Priorat de Banyeres, que resulta de gran interès didàctic per explicar també el procés de generació d'urbanitzacions, sovint deslligades dels cascs urbans, que des dels anys 60 del segle XX han proliferat a la plana del Penedès trencant la traça paisatgística tradicional. En segon terme, es poden apreciar els nuclis de Llorenç del Penedès i Sant Jaume dels Domenys, a més de la urbanització el Papagai, a les estribacions de la Serra del Pelat. Es pot observar molt bé també el conjunt d'elevacions composades per la serra del Coll d'Arca, la serra de l'Home i la serra Llarga, com estribacions sudoccidental del Montmell, determinats al seu límit oest pels espadats on se situa l'ermita de Marmellar i el castellot de Castellví de la Marca.

Foto n°23. Perspectiva per sobre de l'autopista

- Camí dels Colls amb vistes cap al nord

Es tracta d'un mirador interessant amb observacions cap al nord i nord-oest. Situat al límit de terme entre Santa Oliva i Banyeres del Penedès, permet vistes dels territoris d'aquest terme d'oest a est, cap a Saifores, el Mas Roig, el mas Jover, tot resseguint el torrent de Banyeres, i el Bosc de la Fatela, amb un interludi de terreny agrari dominat per les vinyes. Per damunt de la pineda de la urbanització Boscos del Priorat, tenim una visió puntual de la torre de Cal Bofill i la torre del castell de Banyeres. Més enllà, i d'est a oest, podem observar els nuclis de Lletger amb la seva torre medieval, Sant Jaume dels Domenys i la urbanització el Papagai i a l'horitzó, totes les carenes de la serra del Montmell i els seus contraforts, incloent els punts neuràlgics de la mateixa (castell i ermita de Marmellar, castell de Castellví de la Marca) i diversos dels masos importants en la zona de transició entre la plana i la muntanya.

- L'arc de muntanyes del nord i oest.

Bona part de les elevacions muntanyenques que rodegen la plana del Baix Penedès per l'oest (turons d'Albinyana i del Vendrell) i pel nord (serres i estribacions del Montmell) permeten visions completes del municipi de Banyeres, en el centre de la plana, marcat per la silueta del turó amb la seva torre, per la IDIADA i pel nus de l'autopista Ap-7 amb l'autopista Ap-2. En cada cas, la diversa orientació i situació dels careners i cims dels turons permeten visions completes o parcials, però bàsicament cal destacar la situació de les diverses urbanitzacions situades a les vessants muntanyenques com a punts d'observació molt accessibles i freqüentats.

Unitats de paisatge

En un primer lloc, i a una escala "macro", cal tenir en compte que la zona d'estudi està a cavall de la unitat de paisatge 38.07 i 64.02 de *l'Atlas de los paisajes de España*³⁶, corresponents al tipus de paisatge 38 (*depressiones y concas catalanas*), que correspon a l'estrem est i nord del terme, i al tipus de paisatge 64 (*llanos y glacis litorales y prelitorales*), formant part, respectivament, de les associacions de tipus de paisatge "Cuencas, hoyos y depressiones" y "Llanos litorales peninsulares". En certa manera, ens trobem en un punt de transició entre la depressió prelitoral que agafa el corredor Alt Penedès-Vallès, i la plana del Camp de Tarragona.

El Catàleg del Paisatge del Camp de Tarragona, acompanyant al Pla Territorial Parcial del Camp de Tarragona, tots ells documents en elaboració, ha estat posat a consulta participativa. Dels documents consultables es pot deduir que el municipi de Banyeres del Penedès se situa completament dins la unitat de paisatge anomenada "Plana del Baix Penedès".

A un nivell comarcal, el Baix Penedès, i tal com hem dit, no disposa encara d'un Catàleg de Paisatge com sí tenen altres comarques tals com el Priorat – en elaboració – o l'Alt Penedès.

Com veiem, en el nivell d'escala "macro" situem el municipi en un punt de contacte i transició entre dues unitats paisatgístiques de plana.

³⁶ MATA, Rafael i SANZ, Concepción (directors) (2003). Atlas de los paisajes de España. Ministerio de Medio Ambiente y Universidad Autónoma de Madrid.

Baixant al nivell municipal, per les diverses unitats de paisatge es descriuran diversos aspectes, seguint la metodologia utilitzada en avaluacions d'unitats de paisatge en altres municipis³⁷: la seva localització al terme, el seu caràcter, les alçades màxima i mínima, els espais urbans que comprèn la unitat, les principals infraestructures existents, els cursos fluvials, els elements fisiogràfics, la vegetació i usos del sòl, les figures de protecció, les àrees recreatives, el patrimoni històric i la xarxa de carreteres que recorren per la unitat. Tanmateix, es descriurà la seva qualitat visual (definida com el mèrit d'un paisatge per a no ser alterat o destruït, és a dir, per a què la seva estructura actual es conservi), la seva fragilitat visual (susceptibilitat d'un paisatge al canvi quan es desenvolupa un ús sobre d'ell) i la seva visibilitat.

□ Qualitat visual

La qualitat, o valor estètic del paisatge, és un concepte subjectiu perquè depèn del criteri de l'observador, ja que és aquest qui atorga dit valor. El mateix paisatge pot tenir un valor diferent segons qui ho contempli, ja que la qualitat visual d'una zona no depèn només dels seus components naturals i artificials, sinó també de la manera en què aquests són apreciats, en funció de condicionants educatius, culturals, anímics o fins i tot emocionals

Per a valorar la qualitat d'una zona qualsevol en el seu estudi, han de considerar-se tres aspectes parcials:

- La qualitat visual intrínseca de la zona: a causa dels seus components, tals com el relleu o geomorfologia, vegetació, presència de làmines d'aigua, afloraments rocosos, etc.
- La qualitat visual de l'àrea d'influència de la zona (entorn immediat) en funció dels mateixos components abans citats.
- La qualitat visual del fons escènic, que ve donada per l'altitud de l'horitzó, la visió de làmines o cursos d'aigua i de masses forestals, per la heterogeneïtat d'aquestes (diversitat d'espècies constituents), per la presència d'afloraments rocosos, la visibilitat i la invisibilitat de les unitats en el fons escènic

³⁷ GARROTE, F.; ARAMBURU, M. PAZ; ESCRIBANO, R. (2003). Identificación de unidades de paisaje para la gestión del territorio a escala municipal. El caso de Villaviciosa de Odón (Madrid). A: Ponències IV Congrés de Ciència del Paisatge. Castelló d'Empúries

□ Fragilitat visual

La fragilitat visual considera la susceptibilitat del paisatge al canvi o alteració, quan es desenvolupa un ús o actuació sobre ell. Pot analitzar-se a través de nombroses variables, si bé les més importants són les de tipus biofísic, concretament les següents:

- coberta vegetal: seran més fràgils les zones amb una menor densitat, altura i complexitat de la seva coberta vegetal; i aquelles altres sense contrastos cromàtics (la diversitat de colors afavoreix el camuflatge), o en les que els canvis deguts a l'estacionalitat provoquen la pèrdua de l'efecte pantalla que produeix el brancatge (abundància d'espècies de fulla caduca)
- pendent: la capacitat d'absorció d'impactes és major per a pendents baixos
- orientació: la fragilitat és en principi major a les àrees molt il·luminades, així el sud i l'oest són, en principi, posicions més compromeses que les exposicions al nord i a l'oest.

□ Visibilitat

La visibilitat depèn igualment de diverses variables, que en aquest cas es relacionen més amb l'entorn de l'àrea analitzada que amb el valor de l'àrea en sí, i són de tipus morfològic i posicional.

Les variables morfològiques es relacionen amb la dimensió de la conca visual (un punt és més vulnerable quan major sigui la seva conca visual) i amb la seva compacitat o complexitat (les conques amb menor nombre de forats, de menor complexitat, són més fràgils).

Orogràficament, el terme de Banyeres del Penedès conforma un paisatge típic de plana agrícola del rera país, situat en el centre d'una conca hidrogràfica que desguassa a la riera de la Bisbal i neix en diversos braços a les muntanyes del Montmell, al nord, que formen part de la Serralada Prelitoral. Es tracta d'un relleu suau, plenament mediterrani, amb petits turons encara forestats rodejats d'un paisatge agrícola dominat per la vinya, i on als antics assentaments urbans i els grans masos acompanyen actualment les noves urbanitzacions.

L'elecció per part dels antics pobladors d'aquest emplaçament no va ser aleatòria. La vila de Banyeres se situa orientada al sud-est, relativament protegida dels vents de nord i oest pels seu propi relleu muntanyós. Relativament elevada sobre la plana circumdant, permet una visió defensiva de la mateixa. Se situa suficientment allunyat dels efectes destructius de les avingudes de la riera de Sant Miquel com per a no patir aquests riscos, però sí aprofitar les seves aigües pels regadius i com a força motriu per a moure molins i maquinària. La resta de

poblaments corresponia a masos diversos, enlairats, que aprofitaven les terres dels costers. També el nucli de Saifores comparteix aquesta mateixa orientació – sud-est – i una situació allunyada però alhora propera a la riera de Sant Miquel.

Actualment, l'estructura bàsica del paisatge marcada per l'orografia no ha canviat, tot i que sí ho han fet els usos del sòl que s'hi ha desenvolupat. Els factors de canvi més importants han estat els següents:

- Creixement de la vila de Banyeres més enllà de la seva estructura tradicional cap al sud i est.
- Construcció de noves urbanitzacions deslligades de l'estructura tradicional de poblament, com són els Boscos de Banyeres, la Casa-Roja o el Priorat de Banyeres.
- Aparició de noves infraestructures de comunicació que s'inserten al territori de forma traumàtica, com és l'autopista Ap-7, o grans equipaments i instal·lacions industrials, com és la IDIADA.

Aquesta situació sobre un territori orogràfic i els canvis en els usos del sòl determinen la definició de les Unitats de Paisatge. En el cas de Banyeres, tot sovint, més que la diferència d'usos o orogràfica, la pròpia estructuració actual del territori amb els eixos de comunicació permeten definir aquestes unitats, que en el nostre cas són les següents:

- Els terrenys agrícoles al nord del complex d'autopistes.

Al nord del nus d'autopistes conformat per l'Ap-7 i l'Ap-2, s'estén un terreny de molt lleuger pendent en direcció sud que, visualment, queda deslligat de Banyeres del Penedès i es relaciona amb el nucli veí de Llorenç. Es tracta d'un espai originàriament agrari, dominat pel conreu de la vinya, però en el centre de la qual s'ha desenvolupat una enorme urbanització, compartida administrativament amb Llorenç i anomenada el Priorat de Banyeres, unitat urbana que domina, donada la seva potència espacial, la visualització de tot l'espai. La pròpia carretera TP-2125 que dóna accés a Llorenç des de Santa Oliva i a la pròpia urbanització del Priorat podria permetre la diferenciació de dos subunitats diferents (est i oest). Destaca també la zona de naus ramaderes existent al sud de la carretera TP-2124, l'imposant edifici o palau de l'Heretat Savartès i a l'extrem oest la casa Murada, antiga masia fortificada.

L'estructura original d'aquesta Unitat de Paisatge, totalment agrària, permet l'existència d'elements de la cultura de la pedra seca com barraques i petits marges de pedra seca de separació de conreus, però situades enmig d'aquesta trama agrícola, la urbanització del Priorat de Banyeres té una gran heterogeneïtat en els habitatges, que són majoritàriament d'autoconstrucció, amb gran diversitat de tipologies estètiques i de dimensió.

A l'est de la urbanització el Priorat de Banyeres discorren la Rasa de la Teuleria i el barranc del Gatell, que al sud de l'autopista conformaran el Torrent de Sant Miquel. Són apreciables les seves restes de bosc de ribera però no estructuraven la unitat, que s'orienta d'est a oest, sinó que la creuen.

La visibilitat de la unitat és bona des de les muntanyes del nord, des de l'autopista Ap-2, i el pont que la creua a la zona de la casa Murada i més llunyana des del turó de la Torre de Banyeres.

Com hem comentat, el pendent és molt suau però apreciable. L'orientació general de la unitat és sud. Aquest pendent i orientació, així com l'heterogeneïtat cromàtica i d'usos, determinen una fragilitat mitja-baixa.

La qualitat visual, donada la successió d'espais urbans i d'eixos de comunicació, és baixa-mitja.

Foto nº24. Terrenys agrícoles al municipi de Banyeres del Penedès

- **La IDIADA i els terrenys a l'oest del nus d'autopistes.**

A l'est del nus d'autopistes format per l'Ap-7 i l'Ap-2 apareix un petit espai del terme de Banyeres ocupat en la seva major part del circuit de proves automobilístiques de la IDIADA, tocant als termes de Santa Oliva i Albinyana. Aquí el relleu és pràcticament pla i l'espai no ocupat per la IDIADA correspon a conreus majoritàriament abandonats on encara roman alguna barraca de pedra seca. Es tracta d'un espai típic de terra de ningú, periurbà, molt poc visible si no és des de les pròpies autopistes o des del camí de circumval·lació de la IDIADA, amb una molt baixa qualitat visual.

Foto nº25. Barraca de pedra seca prop del peatge de l'autopista Ap-2, en un dels erms intersticials existents en aquesta àrea.

- **Al sud de Sant Miquel i els Boscos**

Entre l'autopista Ap-7 i la zona dels Turons, apareix un espai agrari dominat per la vinya i on s'assenta el nucli de Saifores, creuat per la carretera TP-2125 i pel torrent de Sant Miquel.

L'orientació del terreny és sud-sudoest, i la seva visibilitat relativament bona des del camí dels Colls i des de l'autopista, així com des del turó de la Torre de Banyeres. El nucli urbà de Saifores, manté una gran qualitat visual on es poden apreciar elements arquitectònics i

estructura propis d'un poble mediterrani agrícola. El torrent de Sant Miquel té aquí un interessant bosc de ribera i apareixen alguns grans masos d'evidents qualitats estètiques i interès, com el mas Roig i el mas d'en Jover. L'espai, vist des del sud, apareix emmarcat pels turons forestats de la zona dels turons i les urbanitzacions dels Boscós i de Sant Miquel.

La seva fragilitat és mitjana, i la seva qualitat és alta, doncs constitueix un espai prou ampli i compacte amb manteniment visual de l'estructura agrària tradicional.

Foto nº26 i nº27. Bassa agrícola i terrenys agrícoles a l'entorn del Mas Roig

- Entre el nucli de Banyeres, Sant Miquel i els Boscós.

Aquí es desenvolupa un espai mixte urbà i agroforestal, dominat per l'assentament de la vila de Banyeres del Penedès, orientada en sentit nordoest-sudest, que segueix la carretera TP-2124 i on destaca el turó enlairat amb la torre. Es tractaria del vèrtex nord d'una unitat de paisatge triangular que se situaria entre l'autopista Ap-7 a l'oest, els assentaments urbans de Sant Miquel i els Boscós al sud, i el límit de terme a l'est, tot i que visualment continuaria cap a l'est fins al nucli de l'Arboç.

Foto nº28. El turó de la Torre de Banyeres vist des de l'oest.

La seva orientació és sud, i dominada pel conreu de la vinya, tot i que la urbanització de la casa Roja i de Sant Miquel conformen un espai curiós, on els usos urbans crescuts al voltant d'assentaments tradicionals es troben relativament emmarcats per la confluència dels torrents del Gatell i la de la Teuleria, amb un esponerós bosc de ribera. Al mateix temps, la urbanització dels Boscos queda ben dissimulada per la densa cobertura arbòria de la mateixa, formada bàsicament per pins blancs, que apareixen també a la vora de l'ermita romànica de Santa Maria del Priorat i a la zona del bosc de la Fatela, més al sud, així com en el vessant meridional del turó de Banyeres. La fragilitat és mitjana, donada l'orientació i varietat cromàtica, i la qualitat visual és mitja.

Foto nº29. Bosc de l'entorn immediat de l'ermita del Priorat de Banyeres

- Els terrenys agrícoles al nord de la carretera Tp-2124

Al nord del nucli urbà de Banyeres del Penedès i de la carretera Tp-2124, s'estén un espai agrari que visualment s'estendria cap al nord-est entre l'autopista Ap-7 i la N-340 fins als Monjos, només interromput per petits assentaments agrícoles lligats a masos o propietats vinícoles, com el Papiol i creuat pel traçat sinuós de la riera de Marmellar, afluent del Foix. El terme de Banyeres contribueix amb una petita superfície a aquest espai, a les partides anomenades les Esplanes i el Coscollar, compartides amb l'Arboç. Les Esplanes està format per una àmplia vinya, ben visible des del turó de Banyeres, i el Coscollar per un petit bosc a tocar de la carretera Tp-2124. L'espai més proper a la carretera, però, es troba actualment en urbanització.

L'orientació és nord-est, ja que descendeix suaument cap a la riera de Marmellar. La fragilitat és baixa, i la qualitat visual alta.

Alteracions i impactes

En aquest punt volem fer esment a alguns dels punts d'alteració de la qualitat paisatgística del terme que, com ja hem comentat, és notable. Distingirem les alteracions situades a l'interior del municipi de Banyeres del Penedès i les situades a l'exterior.

- Interns

Es tracta d'elements d'alteració situats a l'interior del municipi de Banyeres del Penedès, tot i que alguns d'ells són elements no inherents al municipi sinó causats per processos o iniciatives de tot el territori.

Destaca com a factor major d'alteració paisatgística, no només a nivell local sinó fins i tot a nivell supracomarcal, la instal·lació de la IDIADA, gran circuit de proves automobilístiques de forma el·líptica que ocupa l'extrem occidental del terme i també part dels termes de Santa Oliva (zona de l'Albornar), d'Albinyana i de la Bisbal del Penedès. Aquesta instal·lació d'enormes dimensions s'assentà en una zona molt plana i agrícolament molt rica, dominada per vinyes i regadius d'horta a partir d'aigües subterrànies, i on existia l'antic camp d'aviació de la zona. Actualment, la IDIADA i les seves infraestructures annexes – com el polígon industrial l'Albornar – situat a tocar del nus d'autopistes – trenca visualment l'estructura rural de la plana interior del Baix Penedès.

Les pròpies autopistes Ap-7 i Ap-2, que conflueixen dins el terme de Banyeres del Penedès, suposen un factor d'alteració paisatgístic força evident i important.

Un altre factor d'alteració considerable però molt menor són les urbanitzacions de la plana agrícola, especialment el Priorat de Banyeres i, en menor mesura, els Boscos i la Casa Roja. Es tracta d'usos i textures plenament urbanes, lligades a l'estètica heterogènia de les urbanitzacions deslligades de la trama urbana aparegudes des dels anys seixanta, que s'insereixen enmig d'una àrea dominant agrícola.

Les carreteres locals (Tp-2125, Tp-2124), donada la seva antiguitat i el seu traçat relativament adaptat a l'orografia, no destaquen pel seu impacte ja que aquestes característiques esmentades i la seva dimensió relativament petita han permès una adequada cicatrització de les ferides paisatgístiques causades en el moment de la seva construcció.

La saulonera o antiga activitat extractiva, tot i la seva mida important i la nul·la regeneració dins la cubeta, es troba molt enfonsada i molt difícilment visible des de cap dels punts d'observació del paisatge més importants. Tot i així, alguns munts de terres provinents d'aquesta extractiva alteren l'orografia al sud del nucli urbà.

Per últim, cal citar la presència de línies d'alta tensió que recorren el nord del municipi provocant una alteració més a les zones ja afectades per la presència de les autopistes.

- Externs

En el context del Baix Penedès existeixen notables i diversos elements que comporten una alteració o impacte paisatgístic notable en el conjunt de la visió pròpia del paisatge banyerenc: citarem, sense entrar en explicacions detallades, alguns d'aquests: la indústria vidriera de l'Arboç, amb una dimensió important, la via del tren d'Alta Velocitat, i les nombroses i diverses urbanitzacions que s'escampen no només per la plana sinó especialment als vessants de les muntanyes de l'oest i del nord del municipi. Cal destacar també com impacte important els nombrosos incendis que han afectat aquestes mateixes muntanyes, que componen el marc visual del terme de Banyeres quan observat des del sud o des de l'oest.